

"יושבת על המשבר" - מה בין יולדת למשבר?

הרב דוד בגנו

- א. בת המלכים בסכנה
- ב. תפקידה של התפילה
- ג. הברכות העיקריות שבתפילה
- ד. שבר או משבר

א. בת המלכים בסכנה

חז"ל מתארים במדרש את המצוקה שאליה נקלע עם ישראל על שפת ים סוף. זו לשון המדרש:

כיון שראו ישראל שהיו מוקפין מג' רוחות, הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' ולמה עשה הקב"ה להם כך אלא שהיה הקב"ה מתאווה לתפלתו, אמר ריב"ל למה"ד למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים שמע המלך והצילה, לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאווה שתדבר עמו ולא היתה רוצה, מה עשה המלך גירה בה הלסטים כדי שתצעק וישמע המלך, כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך, אמר לה המלך לכך הייתי מתאווה לשמוע קולך, כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה שנאמר (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויצעקו, מיד וירא אלהים את בני ישראל התחיל הקב"ה מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין, מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר ופרעה הקריב מיד ויצעקו בני ישראל אל ה', באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם, שנאמר (שיר השירים ב) יונתי בחגוי הסלע, השמיעני קול אינו אומר אלא השמיעני את קולך אותו הקול שכבר שמעתי במצרים לכך כתיב השמיעני את קולך.

(שמות רבה פרשה כא אות ה)

המתבונן במשל ובנמשל תמה: האם התנהגותו של המלך ראויה?! האם נכון היה "לביים" מצב של סכנת נפשות לבת-המלכים רק כדי שתסכים לדבר עימו שנית?! והקושיא מתחדדת עשרות מונים כאשר מגיעים לנמשל.. וכי זה הצורך בתפילה?!

מצאנו את העיקרון הזה לא רק בקריעת ים סוף: חז"ל גילו לנו שהאמהות היו עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים, יונה הנביא הגיע למעי הדגה מפני שהקב"ה התאוה לתפילתו. מה ביאורם של דברים?

ב. תפקידה של התפילה

לשם הבנת העניין, עלינו להקדים ולהתבונן מעט בעצם עניין התפילה:

בעל ספר העיקרים, ר' יוסף אלבו, הביא בספרו את הסיבה המרכזית לפקפוק בתועלת התפילה. זו לשונו:

..שלא ימלט הדבר מחלוקה - אם שגזר מהשם טוב מה (=מסוים) על איש מה (=מסוים) או לא גזר. ואם גזר - אין צריך תפילה, ואם לא גזר - איך תועיל התפילה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא גזר, שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון וכו'.

(מאמר ד פרק יח)

רצון ה' הוא נצחי ואינו ניתן לשינוי. ממילא, כיצד שייך "לשנות" את רצונו ו"לשכנע" אותו ע"י תפילתנו לעשות כרצוננו?

ר' יוסף אלבו עונה על דבריהם: רצון ה' אינו משתנה כלל וכלל. השוני נובע מהשינוי במצבו של האדם. משל למה הדבר דומה:

..וזה כמלך שגזר על כל הערלים שבמדינה פלונית שיהרגו (=אם לא ימולו) או שינתן לכל אחד ככר זהב (=אם ימולו), ועמד אחד מהם ונימול, שתשתנה בלי ספק הגזרה ההיא ותבטל מעליו לרע או לטוב כפי ההכנה שנתחדשה באיש ההוא.

הקב"ה גוזר גזירות מסוימות על האדם בהתאם למצבו. אם האדם יהיה קרוב לקב"ה - הגזירות שתהיינה תקיפות כלפיו הן הגזירות המכוונות כלפי הקרובים אל המלך, ואם חלילה יתרחק - הגזירות המכוונות כלפי הרחוקים מהמלך.

מה גורם לשינוי במצבו של האדם - להתקרב אל הקב"ה? עשיית מעשים טובים, לימוד תורתו (שהיא הגילוי של רצונו), והתפילה.

כמה מרבתינו מצאו את שורש העניין במילה "תפילה"¹: כשנולד בנה של בלהה - "נפתלי" - אומרת רחל: "נפתולי א-לוקים נפתלתי עם אחותי גם יכלתי" (בראשית ל, ח). דהיינו, כעת "נתחברתי" עם אחותי (לאה) כיון שגם לי יש בן. את החיבור הזה אנחנו מוצאים ב"פתיל" המורכב משני חוטים נפרדים ש"נפתלים" זה בזה ונהפכים לפתיל אחד. כך גם התפילה "פותלת" ומחברת את האדם לבוראו.

כיצד נעשה החיבור הזה?

משל לאדם שנמצא בסירה בלב ים, ופתאום הוא מוצא חבל המחובר בקצהו האחד אל הסירה, ובקצהו השני ליבשה. מיד הוא מנסה "למשוך את היבשה אליו". אך בעצם הוא מושך את הסירה שלו אליה בעוד שהיבשה נשארת במקומה².

כך גם אנחנו פונים אל רבש"ע "שמע קולנו ה' א-לוקינו", "רצה ה' א-לוקינו וכו'" ו"מושכים" את רצונו, כביכול, אלינו. ובעצם, לאמיתו של

¹ "בני יששכר" מאמרי ר"ח מאמר ב', "שם משמאל" פרי' נח שנת תרע"ט, וכן שם פרי' ויקרא שנת תרע"ה, "מאור ושמש" פרי' כי תבוא ד"ה "וראו", לקוטי מוהר"ן מהדורא בתרא סי' פ"ד, "השתפכות הנפש" אות ע"ב.
² שמעתי מהרב יעקב לבנון שליט"א.

דבר, אנחנו מושכים את רצוננו ומחשבותינו להתקרב אליו, וכך אנחנו מתקרבים אליו.

נמצאנו למדים, שהתפילה יוצרת את הקירוב אל הקב"ה, ומכוח זה משתנה מצבו של האדם בעולם, ומושפעות עליו מהקב"ה השפעות גדולות יותר. ובכלל, כל עניין ההשפעה תלוי בדבר זה.

זו לשון הרמח"ל:

ענין התפילה הוא כי הנה מן הסדרים שסדרה החכמה העליונה הוא שלחיות הנבראים מקבלים שפע ממנו יתברך צריך שיתעוררו הם אליו ויתקרבו לו ויבקשו פניו, וכפי התעוררותם לו כן ימשך אליהם שפע, ואם לא יתעוררו לא ימשך להם.

(דרך ה' חלק ד, פרק ה, אות א)

ג. הברכות העיקריות שבתפילה

אולם, ממשיך הרמח"ל וכותב שהמטרה המרכזית איננה שינוי הגזירה על האדם. **עצם הקרבה אל הקב"ה** היא המטרה, אלא שהקב"ה יצר **אמצעי** להתקרבות אליו - הבקשה לשינוי הגזירה.

וכך הגדיר זאת הרמח"ל בספרו דרך ה':

והנה היה מחסדו יתברך לתת לאדם מקום שיתקרב לו יתברך אע"פ שכפי מצבו הטבעי נמצא רחוק מן האור ומשוקע בחושך, והיינו שנתן לו רשות שיעמוד לפניו ויקרא בשמו, ואז יתעלה מן השפלות אשר לו בחוקו - לפי שעה, וימצא מקורב לפניו ומשליך עליו יחבו..

(חלק ד, פרק ה, אות ג)

לפי הבנה זו, עומד סדר תפילת העמידה באור מעט שונה מהמקובל:
סדר התפילה הוא: שבח (שלוש ברכות), בקשת צרכי האדם (שלוש עשרה ברכות), הודאה (שלוש ברכות).

במבט ראשון, נראה שהחלק העיקרי בתפילה הוא בקשת צרכי האדם. כך עולה ממיקומו המרכזי של חלק זה (ששני החלקים האחרים נראים כ"הקדמה" ו"סיומת" לחלק זה), וממספר הברכות הגדול שהוקדש לו.

אך לאחר ההתבוננות בדברי הרמח"ל אנחנו מגלים שההיפך הוא הנכון: התפילה היא חסד ה' ליצור מצב של התקרבות בינינו לקב"ה, והאמצעי לכך הוא ש"ימצא מקורב לפניו ומשליך עליו יהבו". בקשת הצרכים נועדה כדי להראות את התלות המוחלטת שלנו בקב"ה³. ומכוח תלות זו - ניתן להתקרב עוד ועוד לקב"ה.

ממילא, השבח וההודאה - שהם עצם הביטוי שאנחנו נותנים בפינו לרוממותו של הקב"ה - הם המטרה העיקרית של התפילה, ולא בקשת הצרכים.

וכך כתב הראי"ה קוק זצ"ל על דברי הגמ' במסכת ברכות (ו ע"א) -
"אין תפילה של אדם נשמעת אלא בביהכנ"ס שנאמר לשמוע אל הרינה ואל התפילה, במקום רינה שם תהא תפילה":

יסוד הדברים, כי הנה תכלית התפילה הם שני דברים... שהם רינה ותפילה, דהיינו שבח ובקשה.. יש בתנאי חלק הבקשה שתהיה תמיד משועבדת לחלק היותר עליון של התפילה, שהיא מצד הודעת כבודו יתברך.

(עין אי"ה ברכות פרק קמא אות מח)

³ "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך" (תהילים נה, כג), כפירוש הישמעאלי (מגילה יח ע"א): "דרי טונך אגמלאי" (=השלך משאך על הגמל), הישענות מוחלטת על הקב"ה.

לסיכום הדברים: **החסרונות (בקשת הצרכים) אינם הגורמים לצורך בתפילה, אלא הצורך בתפילה (קירבה ותלות בקב"ה) הוא הגורם לקיומם של החסרונות.**

ד. שבר או משבר

נחזור למדרש שפתחנו בו את דברינו, והקשינו: כיצד יתכן שהקב"ה "מביים" מצוקות כדי שעם ישראל יצעקו אליו?

קיומנו תלוי בקרבתנו אל הקב"ה. כל השפע והברכה שיש לנו בא מהקב"ה: **"ואתה מחיה את כולם"**, וצבא השמים לך משתחוים" (נחמיה ט, ו). אלא שכדי שהשפעה זו תהיה תמידית עלינו להתמיד ולהתקרב אליו יתברך כל הזמן.

טבעו של האדם, שכאשר הכל מסתדר ונוח, הוא שוכח לפנות אל מקורו ונוטה להשלוח את עצמו שאפשר להסתדר גם לבד. וממילא, המאמץ מציידנו להתקרב ולפנות אל מקור חיינו עלול חלילה להיחלש או להיפסק.

לכן, יצר הקב"ה בחסדו מצב של קשיים, מצוקות וחסרונות. כך מובטחים אנו שלא נסתדר לבד, אלא נפנה ונתקרב אליו.

זה פירוש ה"ביום" שהמלך מביים כדי שבת-המלכים תקרא לו, שכן לולא פנייתה אליו - היא לא תוכל להמשיך ולהתקיים. כל זה נעשה לטובתה בלבד.

הסתכלות זו אינה נוגעת רק לתפילה אלא לכל היחס שלנו למצבים של מצוקה.

המצוקות מביאות אותנו למעין "איפוס כוונות", להבנה וידיעה - מה מקור חיינו, ולכן עלינו לפנות בעיתות צרה. ומתוך כך, להתקדם ולעלות.

דבר מעניין הוא שהביטוי "משבר" מופיע במשניות בתור **כסא של יולדת** - "יושבת על המשבר" (נידה י, ה; כלים כד, ג).
דווקא הביטוי שמסמל, לכאורה, את הנפילה הגדולה, מופיע בהקשר של לידה. הא כיצד?

אלא שדווקא מתוך שבירת השגרה היומיומית נולדים הדברים הגדולים ביותר. לולא שבירה זו, אנחנו שוקעים בתוך עצמנו, ושוכחים להרים עיניים למרום ולהתקרב למקור חיינו.
השבירה "מאפסת" אותנו, ומחזירה אותנו לקב"ה, ומתוכה אפשר להוליד דברים חדשים, טובים יותר.
"מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י-ה" (תהלים קיח, ה). דווקא הקריאה "מן המצר" גורמת ל"ענני במרחב".
איננו מחפשים מצוקות. "אל תביאני לא לידי ניסיון ולא לידי בזיון".
אך אם נקלענו לתוכם, ננסה לראות בהם את המשבר - שהוא כסא ללידה, להתחדשות ולצמיחה גדולה.

"פעם, בשעת משבר, כשהרגשתי שהכל נשבר וקורס, נסעתי עם בעלי לראש הנקרה. ושם בין הנקרות, בתקופת סוף החורף, התנפצו הגלים על הסלעים בתנועות חזקות מאין כמותן, מכיוונים שונים, בזרמים ובצבעים גועשים. באותם רגעים הזדהיתי עם הגלים, רציתי להתחבר אליהם, לזרום איתם, להתנפץ איתם. ואז אמר לי בעלי: "עצרי רגע, אל תסתכלי על הגלים, אלא על הסלע שעליו הם מתנפצים. הסלע הזה ממשיך לעמוד איתן ואיננו משתנה. הוא עומד מחובר חזק למקום בו הוא נמצא."

הרבנית דינה הורביץ הי"ד

מתוך הספר "המן הסלע הזה", בהוצאת "מעמק חברון".

